

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.15>

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Вишневська М.М.,
*здобувачка кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Вишневська М.М. Поняття та класифікація принципів конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу.

У науковій статті розглянуто та проаналізовано поняття та класифікацію принципів конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу.

Встановлено, що вибори – це один із керованих центральними принципами демократії феномен. Вони надають громадянам можливість обирати своїх представників, а також визначають майбутнє країни. Однак, для забезпечення чесності та законності виборчого процесу, важливо мати ефективну систему конституційно-правової відповідальності для суб'єктів виборчого процесу.

Визначено, фундаментальними (базовими) принципами конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу є такі: легітимності та законності, чесності та прозорості, справедливості, відповідальності та покарання, незалежності виборчої комісії, свободи слова та медійної незалежності, міжнародного спостереження, а також принцип народного суверенітету.

Доведено, принцип справедливості є основоположним для забезпечення демократичності та легітимності виборчого процесу. Він допомагає забезпечити, що всі суб'єкти мають рівні умови для висловлення своїх політичних вподобань і вільного вираження волі громадян через голосування. Конституційно-правова відповідальність також передбачає заборону дискримінації та забезпечення рівних можливостей для всіх суб'єктів виборчого процесу.

Підкреслено, принцип незалежності виборчої комісії є критично важливим для забезпечення справедливості та довіри до виборчого процесу. Виборча адміністрація повинна бути абсолютно аполітичною. Це означає, що виборчі органи та комісії не повинні бути під впливом жодної політичної партії чи кандидата. Вони мають функціонувати незалежно від політичних амбіцій та інтересів. Виборча адміністрація повинна дотримуватися законів та конституційних норм країни. Її дії та рішення повинні базуватися на законі, а не на політичних або особистих переконаннях.

Резюмовано, принципи конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу – керівні ідеї, вихідні начала, закріплені в Конституції та законах України, які визначають зміст та сутність конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу, особливості розвитку її нормативно-правового регулювання та специфіку застосування.

Ключові слова: принципи, конституційно-правова відповідальність, суб'єкти виборчого процесу, справедливість, народний суверенітет, законність, легітимність.

Vyshnevskya M.M. The concept and classification of principles of constitutional-legal responsibility of subjects of the electoral process.

In this scientific article, the concept and classification of the principles of constitutional-legal responsibility of subjects of the electoral process are examined and analyzed. It is established that elections are a phenomenon guided by central principles of democracy. They provide citizens with the opportunity to choose their representatives and determine the future of the country. However, to ensure the fairness and legality of the electoral process, it is essential to have an effective system of constitutional-legal responsibility for the subjects of the electoral process.

Fundamental (basic) principles of constitutional-legal responsibility of subjects of the electoral process include legitimacy and legality, honesty and transparency, justice, accountability and punishment,

independence of the electoral commission, freedom of speech and media independence, international observation, as well as the principle of popular sovereignty.

It is emphasized that the principle of justice is fundamental to ensuring the democracy and legitimacy of the electoral process. It helps ensure that all participants have equal conditions for expressing their political preferences and freely expressing the will of the citizens through voting. Constitutional-legal responsibility also includes a prohibition of discrimination and ensuring equal opportunities for all subjects of the electoral process.

Highlighting the principle of independence of the electoral commission, it is crucial for ensuring fairness and trust in the electoral process. The electoral administration should be entirely apolitical, meaning that electoral bodies and commissions should not be influenced by any political party or candidate. They should operate independently of political ambitions and interests, strictly adhering to the laws and constitutional norms of the country. Their actions and decisions should be based on the law rather than political or personal beliefs.

In summary, the principles of constitutional-legal responsibility of subjects of the electoral process are guiding ideas and fundamental principles enshrined in the Constitution and laws of Ukraine, defining the content and essence of the constitutional-legal responsibility of participants in the electoral process, the peculiarities of the development of its normative-legal regulation, and the specifics of its application.

Key words: principles, constitutional-legal responsibility, subjects of the electoral process, justice, popular sovereignty, legality, legitimacy.

Постановка проблеми. Вибори – це один із керованих центральними принципами демократії феномен. Вони надають громадянам можливість обирати своїх представників, а також визначають майбутнє країни. Однак, для забезпечення чесності та законності виборчого процесу, важливо мати ефективну систему конституційно-правової відповідальності для суб'єктів виборчого процесу.

Таким чином доцільним вбачається розгляд принципів конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу, що допомагають забезпечити демократичність та легітимність виборів.

Стан опрацювання. Проблематика принципів конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу була предметом наукового аналізу таких науковців як: Ю. Бисага, Д. Белов, О. Бакумов, О. Бандурка, Ю. Барабаш, М. Бучина, А. Кім, А. Кіселевіч, Л. Козодой, О. Марцеляк, В. Нестерович, Н. Петрецька, М. Ставнічук, Ю. Тодика, Ю. Шемшученко та ін.

Мета роботи полягає у дослідженні поняття та класифікації принципів конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу.

Виклад основного матеріалу. Поняття юридичної відповідальності доволі часто у юридичній літературі зустрічається у контексті відповідальності соціальної [1, с. 497]. Водночас, конституційно-правова відповідальність є різновидом як соціальної, так і юридичної відповідальності, характеризується складними політико-правовими властивостями та настає за вчинення конституційного правопорушення [2, с. 24].

Водночас, на сьогодні в науковому співтоваристві у сфері конституційного права не існує єдиного загальноприйнятого визначення конституційно-правової відповідальності. Ця недоречність пов'язана з різницею в методологічних підходах та відсутністю належного нормативно-правового закріплення конституційно-правової відповідальності в діючому законодавстві України. Крім того, відсутність адекватного законодавчого регулювання конституційно-правової відповідальності може сприяти використанню політичного тиску на суб'єктів виборчого процесу в Україні.

Головною метою всіх форм юридичної відповідальності є захист Конституції. Варто зазначити, що вони також виконують інші завдання, які виходять за межі простого забезпечення недоторканності Конституції. У випадках конституційно-правової відповідальності порушуються норми, які містяться не лише в Конституції, але і в інших джерелах конституційного права. Важливо відзначити, що для конституційно-правової відповідальності не існує єдиного процедурного механізму. Практично кожна форма конституційно-правової відповідальності має свої унікальні процедури щодо її застосування і виконання. Наприклад, процедура відсторонення Президента України від посади відрізняється від процедури скасування незаконного акта чи дострокового розпуску державного органу [3, с. 80].

При аналізі конституційно-правової відповідальності дослідники акцентують увагу на факті, що вона, як і будь-яка інша форма юридичної відповідальності, пов'язана із наявністю складу конституційного правопорушення. Під цим поняттям мається на увазі незаконна, соціально небезпечна та винна діяльність, за яку передбачено відповідальність у нормах конституційного права [4].

Слід зауважити, що фундаментальними (базовими) принципами конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу є такі:

1. *Принцип легітимності та законності.* Перший і найважливіший принцип конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу – це зобов'язання дотримуватися законів і конституційних норм у всіх аспектах виборчого процесу. Цей принцип включає в себе заборону маніпуляцій, фальсифікації голосів, порушення прав громадян на участь у виборах та інші дії, які можуть підірвати законність виборів. Легітимність виборів залежить від того, наскільки вони відповідають конституційним принципам.

2. *Принцип чесності та прозорості.* Цей принцип виборчого процесу становить фундаментальну складову будь-якої демократії і є гарантом довіри та легітимності виборів.

Перед виборами повинні бути доступні списки громадян, які мають право голосу. Це гарантує, що виборці зможуть перевірити свою включеність до списків та внести необхідні корективи. Інформація про кандидатів на виборчих посадах, їхні біографії, партійні афіліації та програми мають бути доступними для громадян. Це дозволяє виборцям об'єктивно оцінити кандидатів і зробити свій вибір на основі інформованості. Кандидати і партії повинні представляти виборцям звітність про джерела фінансування та витрати на виборчу кампанію. Це забезпечує відкритість щодо фінансового аспекту виборчого процесу та запобігає корупції.

Виборчий процес повинен бути прозорим і спостережним. Громадські спостерігачі та міжнародні місії повинні мати можливість вільно спостерігати за голосуванням, підрахунком голосів та обробкою результатів. Результати виборів повинні бути оприлюднені якнайшвидше та відкрито. Це надає можливість громадянам та міжнародним спостерігачам перевірити легітимність та чесність виборів. Громадяни та кандидати повинні мати можливість оскаржити будь-які порушення чесності та прозорості виборів перед незалежними судами чи виборчими комісіями.

Принцип чесності та прозорості є критичним для забезпечення демократичних інститутів та відкритого суспільства. Він дозволяє громадянам вірити у виборчий процес, брати активну участь у ньому та бути впевненими, що їхні голоси матимуть вагу і значення.

3. *Принцип справедливості.* Принцип справедливості в контексті конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу передбачає забезпечення рівних та справедливих умов для всіх суб'єктів виборів. Принцип справедливості серед іншого виконує регулятивну функцію, сутність якої у зазначеному аспекті полягає у здійсненні впливу на формування правомірної поведінки та моральності суб'єктів виборчого процесу [5, с. 312].

Усі кандидати мають рівний доступ до виборчого процесу. Це означає, що ніхто не повинен бути обмежений у своїх можливостях виступити на виборах на підставі дискримінації. Всі кандидати повинні мати однаковий шанс представити свої програми та переконання виборцям.

Жодна особа не може бути позбавлена права голосу або піддана обмеженням у правах на підставі таких ознак, як раса, колір шкіри, національна або етнічна приналежність, релігія, стать, вік, інвалідність або будь-яка інша ознака. Це означає, що всі громадяни мають рівні права на участь у виборах і вільно висловлювати свою волю.

Усі кандидати повинні мати рівний доступ до засобів масової інформації, включаючи телебачення, радіо, газети та інші медіа. Жоден кандидат не повинен бути позбавлений можливості висловити свої погляди з допомогою медіа через дискримінацію чи політичний тиск.

Цей принцип гарантує, що вибори відбуваються на рівних умовах для всіх громадян та кандидатів, що сприяє справедливому та репрезентативному виборчому процесу. Він є фундаментом демократії та довіри громадян до виборчої системи.

Принцип справедливості відображає ідею, яка закріплена у системі правових норм. Він передбачає, що юридична відповідальність має бути заснована на повазі та захисті прав і свобод кожної людини. Ця відповідальність повинна відповідати чинному законодавству та моральним цінностям, керуватися розумністю і добросовісністю, і враховувати ієрархію особистих, суспільних і державних інтересів. [5, с. 314].

Принцип справедливості є основоположним для забезпечення демократичності та легітимності виборчого процесу. Він допомагає забезпечити, що всі суб'єкти мають рівні умови для висловлення своїх політичних вподобань і вільного вираження волі громадян через голосування. Конституційно-правова відповідальність також передбачає заборону дискримінації та забезпечення рівних можливостей для всіх суб'єктів виборчого процесу.

4. *Принцип відповідальності та покарання.* Ця засада є важливою складовою будь-якої правової системи, особливо в контексті виборчого процесу.

Суть цього принципу полягає в тому, що суб'єкти виборчого процесу, включаючи виборчі комісії, кандидатів, політичні партії і громадян, повинні бути обов'язково відповідальними за свої дії та рішення у виборчих справах. Це включає в себе дотримання законів і конституційних норм, а також чесність та справедливість у виборчому процесі.

Суб'єкти виборчого процесу, які вчиняють порушення, такі як фальсифікація голосів, втручання у виборчий процес, підкуп виборців або інші незаконні дії, повинні бути піддані покаранню відповідно до закону. Це може включати в себе адміністративні санкції, штрафи, арешт, а також судове переслідування.

Принцип відповідальності також передбачає захист виборчих прав громадян та суб'єктів виборчого процесу. Кожен має право на справедливий процес, включаючи можливість оскаржувати будь-які рішення чи дії, які порушують їхні права, перед незалежними судами або виборчими комісіями.

Принцип відповідальності є інструментом запобігання порушенням у виборчому процесі. Існування відповідальності та покарання слугує як сильний «відлякуючий» фактор для осіб, які можуть бути схильні до порушень. Публічність та прозорість у проведенні виборчих розслідувань та судових процесів, пов'язаних із порушеннями виборчого законодавства, сприяють підвищенню довіри громадян до виборчого процесу.

Принцип відповідальності та покарання є невід'ємною частиною забезпечення чесного, справедливого та демократичного виборчого процесу. Він гарантує, що ніхто не залишиться безкарним за порушення виборчого законодавства і що виборчі права громадян будуть захищені.

5. Принцип незалежності виборчої комісії. Забезпечення незалежності виборчої комісії є важливим аспектом конституційно-правової відповідальності. Виборчі органи повинні функціонувати без політичного тиску або впливу та відповідати лише перед законом. Це допомагає запобігти маніпуляціям та забезпечити чесність виборів.

Принцип незалежності виборчої комісії є критично важливим для забезпечення справедливості та довіри до виборчого процесу. Виборча адміністрація повинна бути абсолютно аполітичною. Це означає, що виборчі органи та комісії не повинні бути під впливом жодної політичної партії чи кандидата. Вони мають функціонувати незалежно від політичних амбіцій та інтересів. Виборча адміністрація повинна дотримуватися законів та конституційних норм країни. Її дії та рішення повинні базуватися на законі, а не на політичних або особистих переконаннях.

Робота виборчої комісії повинна бути прозорою та відкритою для громадськості. Інформація про проведення виборів, процедури підрахунку голосів і рішення виборчих органів повинні бути доступними для всіх громадян та громадських організацій.

Виборча комісія будь-якого рівня повинна забезпечувати захист виборчих прав громадян, включаючи право на голос та участь у виборчому процесі. Вона повинна гарантувати, що всі громадяни мають рівний доступ до голосування.

Робота виборчої комісії повинна відповідати міжнародним стандартам та нормам демократичних виборів. Це допомагає забезпечити міжнародне визнання виборів та їхню легітимність.

Важливо, щоб виборча комісія була незалежною від економічного впливу. Це означає, що фінансування виборчого процесу повинно бути проведене таким чином, щоб не порушувати її незалежність і не створювати можливості для корупції. У випадку спроб втручання у незалежність виборчої комісії, механізм судового захисту повинен бути ефективним, що дозволяє відстоювати принцип незалежності перед незалежними судами чи виборчими комісіями.

6. Принцип свободи слова та медійної незалежності. Громадяни, політичні кандидати та громадські організації мають право вільно висловлювати свої думки, переконання та погляди. Вони можуть використовувати різні медійні платформи, такі як газети, радіо, телебачення та Інтернет, щоб представляти свої ідеї і взаємодіяти з громадськістю. Влада не повинна обмежувати це право, крім випадків, коли це обмеження обґрунтовано конкретними законами, які регулюють сферу обмежень, наприклад, у випадках публікації дискримінаційного чи загрозового матеріалу.

ЗМІ повинні мати можливість вільно та об'єктивно висвітлювати виборчий процес і різні публічні питання без зовнішніх тисків чи цензури. Це гарантує, що громадяни мають доступ до різних джерел інформації та можуть утворювати власні переконання на основі різних джерел. Жоден кандидат не повинен бути обмежений у можливості висловлювати свої погляди через ЗМІ або бути перешкоджено у доступі до медійної платформи.

Принцип свободи слова та медійної незалежності є важливими для забезпечення вільних та справедливих виборів. Вони дозволяють громадянам отримувати різні точки зору, а кандидатам — мож-

ливість висловлювати свої програми та погляди, що є фундаментальними принципами демократичного суспільства.

7. *Принцип міжнародного спостереження.* Цей аспект означає готовність країни, яка проводить вибори, приймати міжнародних спостерігачів і надавати їм доступ до всіх стадій виборчого процесу. Міжнародні спостерігачі можуть бути представниками міжнародних організацій, непарламентських організацій або іноземних урядовців, і їхня присутність допомагає забезпечити надійність і об'єктивність виборів.

Міжнародні спостерігачі повинні діяти об'єктивно та незалежно від будь-яких політичних або внутрішніх впливів. Вони повинні стежити за виборчим процесом без упередженості і висловлювати свої спостереження та рекомендації на підставі фактів і міжнародних стандартів. У свою чергу, держава, яка проводить вибори, повинна дотримуватися міжнародних стандартів виборів, таких як прозорість, рівність перед законом та права громадян на голосування. Міжнародні спостерігачі оцінюють, наскільки ці стандарти дотримуються.

Міжнародні спостерігачі повинні оприлюднювати свої результати та рекомендації щодо покращення виборчого процесу. Ця публікація допомагає виправляти можливі недоліки та підвищує довіру до виборчого процесу.

Принцип міжнародного спостереження забезпечує перевірку виборчого процесу ззовні і є важливим інструментом для забезпечення чесних, справедливих і демократичних виборів. Він допомагає виявляти та вирішувати можливі проблеми та недоліки виборчого процесу та сприяє підвищенню довіри до результатів голосування.

8. *Принцип народного суверенітету* є однією з ключових засад конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу. Ця засада передбачає, що влада у демократичному суспільстві походить від народу, і народ має визначати свої представницькі органи та владні структури через вільні та справедливі вибори.

Принцип народного суверенітету передбачає, що влада в країні не є власністю правлячого класу або окремих осіб. Влада належить народу як цілому, і це народ має право визначати, які особи чи партії представлятимуть їх інтереси у владі.

Спосіб проведення виборів є ключовим механізмом для вираження волі народу та реалізації принципу народного суверенітету. Виборці мають право обирати своїх представників в парламенти, місцеві ради, та на інші владні посади через таємне голосування. Обрані представники повинні бути підзвітні перед виборцями та діяти в інтересах народу. Їхні рішення та дії повинні відповідати волі народу і відображати народні інтереси.

Суб'єкти виборчого процесу повинні забезпечувати, що виборчий процес не піддавався б зовнішньому впливу або втручанню з інших країн чи суб'єктів. Народ має право на вільне та незалежне вираження своєї волі.

Принцип народного суверенітету є основною засадою, на якій ґрунтується демократичне суспільство. Він визначає, що влада в країні відома народу і повинна служити інтересам та волі народу. Виборчий процес є механізмом, який забезпечує вираження цієї волі та реалізацію народного суверенітету.

Деякі дослідники виділяють і такі принципи як невідворотності, винуватості у діянні, індивідуалізації принцип доцільності [6], гуманізму [5].

Висновки. Вищезазначені принципи у своїй системній сукупності сприяють створенню демократичного, чесного та легітимного виборчого процесу, де громадяни можуть вільно висловлювати свою волю і вибирати своїх представників. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку демократичних суспільств.

Принципи конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу – керівні ідеї, вихідні начала, закріплені в Конституції та законах України, які визначають зміст та сутність конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу, особливості розвитку її нормативно-правового регулювання та специфіку застосування.

Охарактеризовані нами принципи є основою демократичного суспільства та забезпечують довіру громадян до виборчого процесу.

Принципи конституційно-правової відповідальності суб'єктів виборчого процесу є важливими для забезпечення демократичності та легітимності виборів. Вони допомагають забезпечити чесність та законність виборів, захист прав виборців та відповідальність тих, хто порушує закон.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теорія держави і права. Академічний курс. підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
3. Домбровська О.В. Поняття та особливості конституційно-правової відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28). С. 79–83.
4. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. у 2 т. Т. 1. К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. 544 с.
5. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности: монография. «Юридический центр Пресс», 2007. 950 с.
6. Проблеми теорії конституційного права України / за заг. редакцією Ю.С. Шемшученка. К.: Парламентське видавництво, 2013. 616 с.
7. Бисага Ю.М., Белов Д.М., Харута В.Ф. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 76(2). Ч. 1. 2023. С. 79–86.
8. Белов Д., Громовчук М. Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46–50.